

פרשת יתרו

השורש

פועל הוא מילה המתארת פעולה אם בזמן עבר, הווה או עתיד, או בלשון ציווי (או מקור). לכל פועל יש שורש בן שלש אותיות¹⁴¹ בד"כ¹⁴² להם נתוספים אותיות נוספות בהתאם לזמן, לבניין ומי הוא העושה את הפעולה ועל מי הפעולה פועלת. לדוגמא "**אֲשֶׁר מִצָּאֶתֶם**" (יח,ח) השורש של המילה "מצאתם" הוא "מצא" ויתר האותיות "תם" מעידות על כך שהפועל מתייחס להם (לישראל) כאילו כתוב "אשר מצא אותם". לפעמים נשמטת אות מן השורש¹⁴³ כמו "**וַיִּשְׁקֶלְלוּ**" (יח,ז) שבה נשמטה הנון של השורש "נשק" שהיה צריך להיות כתוב "וַיִּנְשֶׁקְלוּ", אלה נקראים "**חסרים**". וישנם שורשים הנקראים "**נחים**", בהם אות מן השורש תופיע בד"כ בהטיות השונות של הפעלים, אך יתכן שלא תהיה מבוטאת. לדוג' אלף של "**וַיֵּאמָר**" (יח,ו) מהשורש "אמר" אינה יוצאת במבטא.

למעין במפרשי התנ"ך ימצא שחלק מן הפירושים תלוי למעשה בחפוש אחר שורש המילה. לדוגמא "**וַיִּתְּחַד**"¹⁴⁴ "יתרו" (יח,ט) שפרש"י ויסמח יתרו, זהו פִּטְוּ. ומלרס אגדה נעשה גופו חודין מִילַר על חֲזוּד מלרס. ומסביר בדקדוקי רש"י, ר"ל דלפי פשוטו במילת "וּיְחַד" הוא השורש "חדה" מעניין חדוה וגילה רק שנפלה ההא בסוף, כדין כל שורש שאות אחרונה היא הא כמו "**וַיִּשְׁבֵּב**" (במדבר כא,א) מן שורש "שבה". ולדעת המדרש שורשו "חדד" ונפלה דלת חדא כדין כל שורש שסופה שתי אותיות דומות כמו תם הכסף מן השורש "תמס". עכ"ל.

חילוק נוסף בין הפשט לדרשות חז"ל אפשר למצוא בפסוק "**אֲשֶׁר זָרְו עֲלֵיהֶם**" (יח,יא) שמפרש"י אֶשֶׁר הִרְשִׁיעוּ. ורבותינו לרשואו לשון "ויזד יעקב נזיד" (בראשית כה,כט)

בקלירה אֶשֶׁר נִשְׁלָו, זה נחשלו, והוא ע"פ הגמ' בסוטה דף י"א ע"א. ובדקדוקי רש"י מסביר, ר"ל לפי פשוטו במילת "זדו" הוא השורש "זוד"¹⁴⁵ ובא מזה השורש "מזדים" חֲשֶׁךְ עֲבָדָךְ" (תהלים יט,יד) וזה שכתב (רש"י) "אֶשֶׁר הִרְשִׁיעוּ" ... ולדעת רבותינו שורשו "נזד" והיינו עניין בישול מלשון "ויזד יעקב נזיד" (בראשית כה,כט) רק שנחסרה הנון שבתחילת השורש כפי שהוא על הרוב בשורש שתחילתו נו"ן¹⁴⁶. עכ"ל. ועוד מפרש"י על הפסוק "כִּי לִבְעֹבֹר נִסּוּת אֶתְכֶם בְּאֵלֵהֶם" (כ,טז) שאינו מעניין נסיון אלא נסות לשון הרמה וגדולה¹⁴⁷ כמו "הרימו נס" (ישעיהו סז,י) "אריס נס" (מט,כז) "וכנס על הגבעה" (לז,יז) שהוא זקוף. וכן מסביר בדקדוקי רש"י כדי שלא תטעה לומר במילת "נסות" שהוא משורש "נסה" מעניין נסיון כמו "וינסו אתי זה"¹⁴⁸ עֲשֶׂה פַעֲמִים" (במדבר יד,כב) דלא יתכן כאן, לכן הוצרך לפרש דזה הוא עניין הרמה וגדולה ושורשו "נסס"¹⁴⁹ ועניינו עניין כלונס דהוא זקוף על הגבעה לסימן כינוס או פיזור ויתכן גם כאן בדרך משל לאמר כאן נסות והיינו עניין הרמה וגדולה. עכ"ל. ועיין בשורשים לרד"ק שורש "נסה" שמביא מחלוקת בדבר, שלהרמב"ם שורשו "נסה" מלשון נסיון¹⁵⁰ שלאחר מעמד הר סיני יוכלו לעמוד בנסיון של נביא שקר, וע"פ המדרש נסות הוא משורש "נסס" לשון רוממות מעניין נס כלומר להגדיל ולרומם אתכם בא האלקים אליכם. ולעניין טכניקות איך למצוא את השורש נכתוב בס"ד במקום אחר.

¹⁴⁵ וכן הוא בספר השרשים לרד"ק.

¹⁴⁶ ובא הנח תמורת הדגש.

¹⁴⁷ פירוש: להגדיל ולרומם אתכם בא האלקים אליכם.

¹⁴⁸ כצ"ל עם מילת "זה" ולא כמו בדפוסים של דקדוקי רש"י.

¹⁴⁹ ולפ"ז מובן הדגש בסמך של "נסות" שבא במקום כפל הסמך שנשמט.

¹⁵⁰ והוא מקור מבנין פיעל הדגוש ושורשו נסה [חלק הדקדוק].

¹⁴¹ אם תשקול שורש וקמתם ושבתם וכיוצא על משקל עבר יחיד נסתר יהיה שרשם קם שב וכבר אמרנו שאין שורש פחות מג' אותיות א"כ תגזור שהוא מנחי עין ויהיה שורשו קום שוב. [שירי דוד דף י"ב ע"א].

¹⁴² לאפוקי מן המרובעים שהם שורשים בעלי ארבע אותיות כמו סנר, כרסם, סכסך, צפצף, שלהב.

¹⁴³ ובד"כ תדגש האות שאחריה להורות על החיסרון.

¹⁴⁴ השוא שבדלת, כמו כל שוא שבסוף המילה, הוא נח.

(תהלים לה, ו) בדגש הנון השניה של מילת
"ממנו".¹⁵⁴
ע"ע בהמשך דברנו על הדגש בפרשה הבאה.

הדגש הכבד

הדגש הכבד (חֲזִיק) הוא למעשה הכפלת האות שבה נמצא הדגש. לדוגמא. "מִבֵּית עֲבָדִים" (כ,ב) כאילו כתוב מִבֵּית¹⁵¹-בֵּית עֲבָדִים, "זִכּוֹר אֶת-יְיָ הַשֹּׁפֵת לְקִדְשׁוֹ" (כז,ז) כאילו כתוב הַשֹּׁפֵת-שֶׁ-בֵּית לְקִדְשׁוֹ. כפל זה גורם לביטוי חזק יותר של האות הדגושה. לצערינו הרב, רבים לא שמים לבם ל"נקודה הזעירה" הזאת ופעמים כשמרפים את החזק משנים את המשמעות.

לדוגמא "מִשֶּׁה יִדְבֹּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל" (יט,יט) הנון השניה דגושה ואילו "וְיִי הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֶנּוּ בְיוֹם-קִרְאֵנוּ" (תהלים כ, ו) הנון השניה רפה גם היא. הסיבה לכך היא שכאשר מדובר בלשון רבים - יעננו - יענה¹⁵² אותנו - הנון (השניה) רפה ואם בלשון יחיד - יעננו - יענה אותנו - הנון (השניה) דגושה. לכן חֲנֻנוּ, השבינו, קרבנו והחזירנו וכו' שבתפילה שהם בלשון רבים - שהקב"ה יחון אותנו, יקרב אותנו וכדומה הנון שבסופם רפה אבל "וְיִי בִדְרֵי יִנְחֲנֵנוּ" (דברים לב,ב), "וְיִי יִסְעֲדֵנוּ עַל-עֲרֵשׁ דְּוִי" (תהלים מא,ד) שהם בלשון יחיד הנון דגושה.

המילה מִמֶּנּוּ - תמיד דגושה בין אם פירושה לשון יחיד - מאיתו, ובין אם לשון רבים - מאתנו. כך הוא למדקדק הקדמון בן-אשר וכן הלכה. ולמדקדק בן-נפתלי דווקא לשון יחיד הוא דגוש¹⁵³ אשר על כן לפחות בלשון יחיד ידגיש הנון שאם ירפה אותה תשמע לשון רבים לבן-נפתלי, לכן יש להקפיד (בתפילת ערבית) להדגיש את הנון של "כִּי-יִפְרֹחַ יְיָ אֶת-יַעֲקֹב וְנָאֲלוּ מִיַּד חֶזֶק מִמֶּנּוּ" (ירמיהו לא, ו) - חזק מיעקב - לשון יחיד, וכן "מִצִּיל עֲנִי מִחֶזֶק מִמֶּנּוּ"

¹⁵⁴ כן כתב הרב שריה דבליצקי שליט"א בהסכמה לחוברת כללי הקריאה להרה"ג יוסף עזרא זליכה שליט"א, וז"ל וע"כ אני אומר דמי שמדקדק לקרוא הנון דגושה ממש בכל אופן הוא צריך לנהוג כבן אשר וכמו שהניקוד בא, אבל אנו שבקריאתנו הנון לא ניכר כלל בין דגושה לרפויה בעלמא, ולא מתאמצים בזה כלל, הרי בכגון דא יש לנהוג כבן נפתלי לעשות היכר בקריאה בין הנטיות, ולקרוא ממנו מאתנו כרגיל, וממנו מאתו להדגיש הנון בכל חוזה, וכן הנהגתי אצלי בקריאת התורה, וכן בערבית וגאלו מיד חזק ממנו, להדגיש הנון חזק. ועיין כה"ח סי' קמ"ב אות ט'. עכ"ל.

ומצאתי לנכון להביא את דברי כה"ח הנ"ל ככתבם וכלשונם, וזה לשונו: ראיתי רבים עושים (אולי צ"ל טועים) בדגש ורפה דיש בו משום שינוי הבנה כגון "כי הקשה פרעה לשלחנו" (שמות יג, טו) צ"ל רפויה המורה כי רבים הם המדברים בעדס, ויש מהם בדגש המורה ליחיד שאינו נכחו כמו לא "תשלחנו ריקם" (דברים טו, יג), וכן "ידבנו" (שמות כה, ב) וכאלה רבים מדברים על היחיד צ"ל דגושים, ושל הרבים רפויים, ואם שינה פסל, דמשנה מאמר היחיד לרבים, והרבים ליחיד. וראיתי איזה שליחי צבור שלא דקדקו בזה וגערתו בהם והחזירתי אותם ואמרתי לי כי חד מדברנן היה אומר כי אין קפידא ולדידי אין לסמוך ע"ז לכן מי שקורא פסוק ואעשך לגוי גדול עצום ורב ממנו (נראה שכוונתו לשני הפסוקים גם יחד במדבר יד, יב ודברים ט, יד ודו"ק) או "ממנו יתד" (יחזקאל טו, ג) רפוי מחזירין אותו. ומינה ויוציאנו ויביאנו ויוציאו וכו' צא מי שקורא אותם בדגש טועה הוא ומחזירין אותו. מהר"י זאבי בספר אורים גדולים דף ו' ע"ד למוד ד', י"א במ"ב.

¹⁵¹ בית בשוא נח! ואח"כ "בית" וכן בדוגמא הבאה.

¹⁵² לשון מענה לא לשון עינוי.

¹⁵³ בגמ' בסוטה ל"ה ע"א וכן בערכין ט"ו ע"א "אל תקרי ממנו אלא ממנו" נראה לכאורה יותר מתאים לשיטת בן נפתלי. וכן מובא בתוספות שם יש מפרשים אל תקרי "ממנו" רפי אלא "ממנו" דגש, ואינו כן, שכל "ממנו" שבתורה דגושים ואינו מחליף כלל זה בזה. עכ"ל. ויש המשיבים זאת גם לבן-אשר. מ"מ רש"י בסוטה שם אינו גורס "אל תקרי". וראיתי בספר "משנת יעקב" לרב יעקב שמואל הלוי וינפלד שמביא את המהר"ל שמפרש אל תקרי ממנו אלא ממנהו. ומקשה עליו איך יתכן לבוא הדגש מחמת נפילת ההא, ומתרץ בדרכו הוא אל תקרי - אל תפרש - ממנו - מאתנו - לשון רבים, אלא - תפרש - ממנו - מאיתו - לשון יחיד. וכעין זה מצאתי שמפרש ר' ישראל יעקב אלגזי זצוק"ל בספרו מענה לשון ח"א ערך "ממנו".